

УДК 378.1

Валентина Зуєва

(м. Київ)

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – ЗАСАДА СУЧАСНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Необхідність інтенсифікації вивчення української мови розглядається в реаліях сучасної комунікативної культури.

Ключові слова: українська мова, двомовність, комунікативна культура.

Пріоритетними сферами розвитку новітнього суспільства є наука та освіта. Саме в цих сферах не тільки продукується нове знання про дійсність, але й відбувається їх своєрідне олюднення шляхом забезпечення індивідуального піднесення особистості. Водночас інтеграційні тенденції в науці та освіті сприяють їх відкритості й ефективності для всіх країн. А інтенсивне впровадження інформаційних і комунікаційних технологій сприяє розвою нової науково-освітньої парадигми. Суспільство XXI століття цілком слушно називають „суспільством знань”, оскільки саме знання визначають і матеріальне, і духовне життя. До того ж знання постійно примножуються, і людина, природно, витрачає все більше часу для їх осягнення. З огляду на це здобуття вищої освіти все більше виявляється обов’язковим етапом у розвитку особистості. Держава, яка проводить таку освітню політику, цим самим створює необхідні передумови для застосування новітніх науково-інформаційних технологій, ефективність використання яких залежить від рівня розвитку, освіченості людини [1, с.6]. Тому сьогодні потрібна така освітня політика, яка б одночасно забезпечувала не тільки інтенсифікацію одержання знання, але й інноваційну природу його засвоєння.

Основні напрями розвитку освітнього середовища в Україні – це розширення доступу до вищої освіти, забезпечення її якості й ефективності використання фахівців з вищою освітою, а також розгортання інтеграційних процесів [6, с.5]. Аналізові різних аспектів розвитку сучасної освіти присвячені роботи українських учених, які наголошують, щорозв’язання наявних у цій галузі проблем має забезпечити і належне вивчення державної мови [1; 2; 4; 7; 9]. Для цього Україні слід виробити, взявши на озброєння міжнародні індикатори, власні стандарти вивчення української мови. Метою статті є дослідження інтеграційних процесів в освіті та необхідності

інтенсифікації вивчення української мови в реаліях сучасної комунікативної культури.

Розвиток людства призвів до формування нової цивілізації – інформаційної, в якій головним капіталом є інтелект, професіоналізм, духовна зрілість людини. Відтак перед системою освіти стоїть завдання формування саме такої людини. Водночас в інформаційному суспільстві постійно зростає престиж інформації. Тому в житті сучасної людини так відчутна дія законів інформаційного виробництва: індивід виявляється більшою мірою подвижником розумової праці, підготувати якого можна лише в професійному освітньому середовищі фаховими освітніми засобами. Сформувати професіонала високого рівня, здатного ефективно працювати в умовах інформаційної цивілізації, зможе тільки система освіти, модернізована за допомогою новітніх інформаційних технологій та створеної інноваційної інфраструктури. Тому одне з головних завдань освіти – навчити студента вчитися, шукати інформацію, творчо її обробляти і створювати нову. Під цим оглядом його робота є процесом науково-теоретичної діяльності. Для її успішного розгортання необхідне не тільки нове інформаційне освітнє середовище, інформаційний освітній простір, де реалізуються всі процеси навчання студентів. Не менш важливо забезпечити домінування в такому освітньому середовищі інтеграційних тенденцій його розвитку. Це передбачає насамперед здійснення курсу на фундаментальність освіти (комп'ютерна грамотність, широка гуманітарна і природничо-наукова підготовка, ґрунтовне вивчення державної та декількох іноземних мов), забезпечення належної підготовки випускників та їх спеціалізації, а також перетворення елітних навчальних закладів у спеціалізовані коледжі.

Інформатизація освіти слугує справі діалогу різних культур. Тому однією з головних тенденцій розвитку освіти є її інтеграція на міжнародному рівні. Сьогодні процес інтеграції освіти характеризується розвитком єдиного світового інформаційно-освітнього простору. В цих умовах на міжнародному рівні підписуються угоди про співпрацю в галузі освітніх технологій, розробляються правові аспекти навчання громадян різних країн, розвиваються нетрадиційні форми освіти, виробляються її єдині стандарти тощо. Отже, з одного боку, сучасна інтеграція в освіті виявляється процесом і результатом міжкультурної взаємодії фахівців у царині освіти, що сприяє розвитку нової якості освіти в європейському культурно-освітньому просторі. А з другого боку, сконцентрована на розгортанні інтеграційних процесів сучасна українська освіта „перебуває в пошуках нової стратегії

мислення, спрямованої на парадигмальні трансформації в системі знання про людину, суспільство, природу, світ в цілому” [2, с.7].

Така стратегія мислення передбачає досконале володіння мовою, яка з погляду філософії є онтологічним фактором свідомості й спілкування. Реманент функцій мови не дозволяє говорити про неї як про щось супровідне в життєвій енергії народу, оскільки її значущість постає вершинною в естафеті духовної спадщини, об'єднанні людей у культурному та цивілізаційному аспектах, індивід живе в мові і реалізує себе через мову. Все це уможлиблює два діаметрально протилежні підходи до з'ясування значущості мови у суспільному перебігові та житті окремого її носія. „Прихильники першого підходу зводять рольову функцію мови лише до засобу спілкування, наголошуючи при цьому її статус як найважливішого засобу спілкування. Тому в цьому разі мова розглядається у протиставленні чи у зіставленні з іншими засобами спілкування, здебільшого несловесного типу. Послідовники другого погляду на значення мови у розвитку людського суспільства, самої цивілізації наголошують на тому, що мова завжди втілює у собі своєрідність народу. Останній погляд дозволяє кваліфікувати значущість мови у житті людської спільноти як одного з найвизначніших компонентів нації, поступу її духу, витворювача енергетики і можливостей потенційних/реальних самореалізації та самоідентифікації індивіда через мову і загалом народу як нації через мову” [5, с.3-4].

Вивчення державної мови і мов міжнародного спілкування – необхідна і невід'ємна складова не тільки загальноосвітньої, але й професійної фахової підготовки спеціалістів у вищій школі. Це зумовлено інтернаціоналізацією наукового спілкування, розвитком співпраці фахівців і вчених на глобальному рівні та розширенням сфери наукового дискурсу в сучасній комунікації. Знання іноземної мови полегшує доступ до наукової інформації, використання ресурсів Інтернету, допомагає налагодженню міжнародних наукових контактів і розширює можливості підвищення професійного рівня фахівця. Розвиток міжнародних контактів на офіційному рівні та на рівні неформального спілкування посилює інтеграцію знань про рідну країну з процесом навчання іноземної мови. Порівняння традицій, культури, життєдіяльності людей різних країн сприяє вихованню в тих, хто навчається почуття національної гідності, усвідомлення ними особливостей свого етносу, викликає інтерес до пізнання духовних цінностей українського народу. Тому важливе значення в процесі вивчення іноземної мови має український компонент, який повинен реалізовуватися через визначення нових підходів до підбору й організації навчальних матеріалів, їх насичення

досягненнями вітчизняної культури. Для цього треба впроваджувати адекватні форми роботи, які б урахували закони і закономірності безпосередньо вітчизняної педагогіки, котра була започаткована у дохристиянський період і розвивалася під впливом тих подій, що мали місце в Україні, зокрема в епоху козацтва та гетьманщини. З огляду на це необхідно вести мову про відродження національних традицій у навчанні підростаючого покоління, які склалися в давні часи, а сьогодні повинні бути невід'ємною частиною системи вітчизняної освіти.

Отже, з огляду на посилення інтеграційних тенденцій в науці, культурі й освіті підвищується роль мови як посередника всіх інтеграційних процесів. Адже саме мова – втілення єдності спілкування, пізнання і становлення особистості. Через це мета і завдання досконалого володіння мовою зближуються з цілями і завданнями професійної підготовки студента у вищій школі, де мова осягається одночасно і разом з наукою як спосіб функціонування наукового знання відповідно до умов наукового спілкування в інформаційному суспільстві.

Сучасний інформаційний простір певним чином зумовлює комунікативний спосіб функціонування свідомості й комунікативну культуру українців. Комунікативна свідомість як частина національної свідомості відображає ставлення мовців до рідної та до інших мов. Комунікативній свідомості українців притаманна зумовлена прагматичними потребами тенденція до вивчення іноземних мов. Адже знання іноземної мови надає можливість розширити ділові, наукові, особисті контакти, вийти на якісно новий рівень спілкування. Пріоритетне вивчення певної іноземної мови може бути детерміноване: 1) професійними потребами; 2) можливістю пізнання першоджерел (художня, наукова література, усна народна творчість тощо); 3) зацікавленістю в мові як носії екзотичної культури (як, наприклад, західноєвропейська для японців або слов'янська для американців); 4) необхідністю міжособистісного спілкування як засобу реалізації певної мети [7, с.273].

Сучасна комунікативна свідомість українців – наслідок комунікативної культури, яку формують мови, що використовуються тим або іншим суспільством у різних сферах спілкування. Можливість вільного переміщення людей і капіталів, ідей зумовлює для людини необхідність володіння як мінімум двома мовами: рідною й однією із світових. Утворення різних політичних та економічних об'єднань змушує людей вивчати мови держав-лідерів. Зокрема, для громадян Європейської спільноти такими є: англійська, французька, іспанська, німецька, які є мовами міжнаціонального

спілкування. Для країн колишнього Радянського Союзу подібною мовою досі залишається російська – як мова наукових, виробничих, ділових стосунків. Проте не слід забувати, що очевидним у нашій українській ситуації є те, що українська мова може повноцінно розвиватися лише в Україні, тоді як російська основну свою „базу” має не в Україні, а в Росії, як угорська – в Угорщині, польська – в Польщі тощо. Очевидним є й те, що в Україні українська мова – мова так званої „титульної”, корінної і найчисельнішої нації – не є повноприсутньою в суспільному житті. Вона витіснена на периферію засобів масової інформації, наукового життя, зрештою і міського побуту – за винятком міст Західної України. Дієвість української мови паралізується, а таким чином гальмується і її внутрішній розвиток, звужується простір спілкування нації. Тому домінуючою, переважною в багатьох сферах життя є російська мова, російська культура, звичайно, не в їхній натуральності, а у специфічній редукованості запозичення [4, с.15].

З огляду на це ухвалення Верховною Радою України закону про засади державної мовної політики, який передбачає встановлення офіційного використання регіональних мов у роботі місцевих органів державної влади, руйнує підвалини існування державної мови в Україні. Адже в умовах функціонування цього закону державна мова виявляється необов'язковою для значної частини українських громадян, оскільки може бути легко замінена іншими на значній території країни. Крім того, якщо російська одержить особливий статус у регіонах України, то в етнічних українців не буде стимулу вивчати й рідну мову.

Немає сумніву в тому, що володіння двома або кількома мовами збагачує людину додатковими знаннями інших культур і можливістю вільного спілкування з іноземцями. Кожна національна спільнота потребує білінгвів як посередників між власною і чужою культурами. Але коли білінгвізм набуває тотального поширення, він несе національній спільноті загрозу руйнації основ її духовної своєрідності. Масовий, або тотальний, білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності. Його спричиняє, як правило, колоніальна залежність країни. В підневільних умовах залежна мовна спільнота змушена вивчити, крім рідної, ще одну мову і використовувати її для спілкування у визначених обставинах. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає небезпека зникнення рідної мови і перетворення двомовців на одномовців.

З огляду на надмірну увагу українців до вивчення іноземних мов та володіння переважною частиною громадян російською мовою однією з визначальних рис їхньої сучасної мовної культури вважається

багатомовність. Однак сучасну мовну ситуацію України визначає конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською. Асиміляція значної частини українського населення, що спричинила ослаблення національної самосвідомості українців, витіснення української мови російською у східних, південних і частково центральних областях країни, передусім у великих промислових центрах, є однією з головних перешкод у побудові національної держави, незалежної від колишньої метрополії.

Якщо ж говорити про двомовність у широкому аспекті, то треба бачити принципову різницю між культурним білінгвізмом та ідеологічно запрограмованою двомовністю радянського типу, якій призначалася роль перехідного етапу до тріумфальної одномовності. „Щодо вимог надати російській мові статус другої державної, то варто б спочатку спрогнозувати наслідки. ...Про державний статус російської мови в Україні варто буде говорити лише тоді, коли Україна досягне фактичної, а не формальної рівності з нею – в Україні-таки. ...В разі надання російській мові статусу другої державної, вона швидко стане першою... Почнеться еволюція зниження української мови в державних закладах, підприємствах, війську і залишиться вона в маленьких містечках і селах, як це є зараз у кількох регіонах Східної України” [3, с.3].

Конфліктогенність сучасних мовних проблем України корениться в деформаціях її мовної ситуації, успадкованих від колоніального минулого. Російській мові вдалося витіснити і замінити українську на значній території її поширення щодо головної функції, яку виконує мова, – функції засобу спілкування між людьми. Ситуація, за якої нерідна мова претендує на роль, адекватну ролі рідної, неприродна і руйнівна. Взаємини двох мов у таких обставинах визначають не гармонійне співіснування і взаємодія, а конфлікт і боротьба, які триватимуть доти, доки одна з них не запанує над другою. Пристрасті навколо мовних проблем не вщухають, і конфлікт між двома поширеними в Україні мовами – українською та російською – виразно загострюється. Однак нескінченні дискусії з приводу мовних проблем, часто призводять до абстрактного теоретизування, не враховують людського фактору мовної поведінки. А саме він визначатиме майбутнє української мови. Адже суперечать не українська і російська мови, конфліктують їх носії.

В цьому протистоянні треба пам'ятати, що мові належить головна об'єднуюча роль у процесах виникнення етносу, нації, держави. На рівні етнічного самоусвідомлення спільна мова, а також звичаї й релігія, дають народів відчуття своєї єдності й водночас відокремлюють його від інших народів. Доки народ спілкується рідною мовою, доти він зберігає себе, не

розчиняючись в інших етносах як субстрат іонаціональних утворень. Саме тому український народ має берегти й плекати українську мову як загальнодержавну. Соціокультурна інтеграція в контексті ХХІ століття повинна розв'язати важливу інтеграційну проблему, сутність якої полягає в тому, що, незважаючи на чисельні інтеграційні тенденції, через дію загального закону дивергенції можна чекати, що палітра національностей і розмаїття культур не матиме тенденції до особливого скорочення. На думку М. Моїсеєва, така різнобарвність індивідуальностей – найбільше благо для популяції *homo sapiens*, а національна і культурна уніфікація може означати лише припинення розвитку [8, с.124].

Викривлена мовна ситуація в країні блокує реалізацію іншої надзвичайно важливої ролі національної мови – об'єднавчої. У державотворчому процесі національній мові належить чільна роль. Об'єднати і відокремити – ось дві головні функції, які вона виконує. Об'єднати населення всередині країни, відокремити зовні, від сусідів. І скільки б політики не намагалися віднайти якісь інші чинники суспільної консолідації, ефективнішого засобу, аніж поширення загальнонаціональної мови, вони не знайдуть.

Поширення двох мов в одній країні завжди зумовлює стан нестійкої рівноваги, який має тенденцію або до перетворення на одномовність, або до розпаду єдиної держави на частини за мовною ознакою. Наскільки реальною може стати загроза розпаду держави на підґрунті конфлікту двох мов, засвідчує нинішня ситуація в такій благополучній за іншими показниками країні, як Канада. Хоча в цій державі двомовність запроваджено тільки в освітні програми з метою адаптації дітей іммігрантів, які навчаються за двомовними програмами в середньому не більше трьох років, проведений в кінці минулого століття в Квебеку референдум засвідчив цілком реальну загрозу відокремлення цієї франкомовної провінції від Канади.

З огляду на це перед викладачем-словесником сьогодні стоїть завдання не просто дати студентам певні знання з української мови, а виховати мовну особистість, здатну досконало володіти усіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях. А це висуває нові вимоги до фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника, який повинен не лише здобути необхідні лінгвістичні знання, але й навчитися бездоганно володіти ними у власному мовленні. Фахова підготовка майбутнього вчителя-словесника нині здійснюється в процесі викладання всіх лінгвістичних дисциплін, особливе місце серед яких займає курс сучасної української літературної мови. Саме цей курс покликаний забезпечити фахову підготовку з сучасної української

літературної мови, допомогти студентам практично оволодіти її літературними нормами, сформувати в них міцні навички культури писемного й усного мовлення, тобто підготувати їх до викладання української мови в загальноосвітніх школах згідно з сучасними вимогами до мовної освіти. Розширити й закріпити здобуті знання сучасної української літературної мови покликане освоєння студентами курсу української мови у професійному спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти, 2005. – № 1. – С.5-17.
2. Андрущенко В.П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С.14-20.
3. Бойко С. Про двомовність краще не згадувати... / С. Бойко // Слово Просвіти, 2005. – Ч.8 (281). – 24 лютого-2 березня. – С.3.
4. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні / І. Дзюба // Рідний край / Відп. секретар. Г. Білик. – Полтава, 2002. – № 1(6). – С.13-17.
5. Загнітко А.П., Домрачева І.Р. Основи мовленнєвої діяльності (для студентів денної, безвідривної та очно-заочної прискореної форми навчання спеціальності 2001) / А.П. Загнітко, І.Р. Домрачева. – Донецьк: Український Культурологічний Центр, 2001. – 56 с.
6. Законодавство України про освіту: Збірник законів. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.
7. Матіяш Б.В. Проблеми функціонування та розвитку державної мови в Україні: 90-ті роки ХХ століття / Б.В. Матіяш // Державність української мови і мовний досвід світу. – К.: Вища освіта, 2000. – С.261-277.
8. Моисеев Н.Н. Алгоритмы развития / Н.Н. Моисеев. – М.: Мир, 1984. – 324 с.
9. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії / А. Погрібний. – К.: Медобори, 2003. – 72 с.

Необходимость интенсификации изучения украинского языка рассматривается в реалиях современной коммуникативной культуры.

Ключевые слова: украинский язык, двуязычность, коммуникативная культура.

Examined intensification of study of Ukrainian in realities of modern communicative culture.

Keywords: Ukrainian, bilingualness, communicative culture.